

UMUMTA'LIM MAKTAB O'QUVCHILARIDA MA'NAVIY-AXLOQIY
TARBIYANI SHAKLLANTIRISH MAZMUNI

Abdurazoqova Marjona Murodovna

9-umumiy o'rta ta'lim maktabining 10-sinf o'quvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada umumta'lim maktab o'quvchilarida ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish haqida umumiy tushunchalar, ma'naviy-axloqiy xulq-atvor mazmun-mohiyati to'g'risida so'z yuritilgan. Axloq va axloqiy ong tushunchalari ma'nosi ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Axloq, axloqiy ong, o'quvchi, umumiy o'rta ta'lim, axloqiy tarbiya, pedagog, xulq-atvor, tarbiya metodlari, barkamol shaxs.

Kirish. Hozirda rivojlanish jadallashayotgan bir zamonda axloqiy tarbiya insoniyat taraqqiyotining butun yo'li davomida qo'yilgan muammolardan biridir. Har qanday davrning o'ziga xos vazifalari bo'lganidek, XXI asr ham bir qancha vazifalar qatoriga axloqiy tarbiya va xulq-atvor madaniyatini shakllantirish zarurligini dolzarb masalalardan biri sifatida namoyon qildi. Tarbiyaning ilk beshigi bu – oila. Farzandlar esa ota-onaning faxridir. Ular haqida hamma narsa yoqimli va qimmatlidir. Ammo ular har doim ham bolaning jozibadorligi nafaqat ko'rinishda, asosiysi o'sib borayotgan bolaning o'zini qanday tutishi, uning xulq-atvori yuz ifodalari, imo-ishoralari haqida har doim ham o'ylamaydilar. Bu esa ota-onalarning eng katta xatolaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda butun jamiyat uchun dolzarb bo'lgan shaxsning ma'naviy-axloqiy rivojlanishi muammosi ta'lim amaliyoti uchun ayniqsa muhimdir. Bunda asosiy o'rin tutuvchi ta'lim muassasalarida ham, butun jamiyatda ham ehtiyoj ortib borayotgan tarbiyaning umumiy konsepsiyasida ma'naviyat tarbiyasiga eng muhim o'rin berilishi zarur. Shunday ekan tarbiya masalasiga ko'r-ko'rona, tasodifiy olib borish mumkin emas, ayniqsa, butun bir tizimi haqida. Aniq usul va vositalar, usul va texnikalar zarur, albatta. Yoshlarni munosib tarbiyalashning ilmiy asoslangan chora tadbirlari mavjud. Hozirgi davrda butun dunyo bo'ylab o'quvchi-yoshlarga oid amalga oshirilayotgan ilmiy izlanishlarda ma'naviy-axloqiy tarbiyalashga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois yoshlarda ma'naviy-axloqiy dunyoqarashini rivojlantirishning strategik maqsadlarini belgilash va ularga erishish bo'yicha tizimli ishlarni amalga oshirish, qadriyatlar asosida barkamol shaxs ma'naviyati va dunyoqarashini shakllantirish, axborot-kommunikatsiyalari vositasida o'quvchilarda ma'naviy tarbiya indikatorlari rivojlanganligini tashxis etishning interaktiv tizimini ishlab chiqish dolzarb vazifaga aylandi.

Mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda.

Har bir bola faqat o'ziga xos bilish faoliyati, iroda, xarakter, xulq-atvor xususiyatlariga ega. Maktabdagi ta'lim-tarbiya berish jarayonida mana shu xususiyatlarni bilish va shunga asoslanib ularga individual munosabatda bo'lish lozim. Mana shularni hisobga olgandagina, har bir pedagog o'zining asosiy vazifasi, ya'ni yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish ishini muvaffaqiyatli amalga oshiradi.

Asosiy qism. Axloqiy kamolot insonning mohiyatini ifodalovchi asosiy xususiyatlardan biridir. Axloqiy rivojlanish - bu faqat insonga xos bo'lgan imkoniyat va shuning uchun insonga butun umri davomida hamroh bo'lishi kerak bo'lgan mutlaqo zarur va majburiy jarayon. Shuning uchun bolalikdan boshlanadigan axloqiy tarbiya juda muhimdir. Bolaning axloqiy rivojlanishi oilada boshlanadi, maktabda davom etadi va hayotning hech qanday bosqichida to'xtab qolmasligi kerak. Axloqiy tarbiyaga qaratilgan muayyan ishlarni tashkil qilishda axloqni tarbiyalash vositalari va usullari o'ziga xos xususiyatlarga ega. Ayniqsa, maktabda bolani jamoada topish imkoniyatlaridan kelib chiqib, axloqni tarbiyalash kerak. Tengdoshlar va o'qituvchilar bilan muloqot qilish, birgalikdagi faoliyat ijtimoiy va ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan axloqiy odatlar va fazilatlarni shakllantirishga qodir.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya bir nechta funksiyalarga ega:

- axloqiy qadriyatlar, turmush va madaniyat haqida umumiy tasavvur hosil qiladi;
- o'z mustaqil mulohazalari rivojlanishiga olib kelishi mumkin bo'lgan axloqiy g'oyalar, qarashlar, tushunchalar, baholar va mulohazalarni egallashga ta'sir qiladi;
- maktab o'quvchilarining shaxsiy hayotiy tajribasini tushunish va qayta ko'rib chiqishga yordam beradi;
- shubhali manbalardan olingan axloq haqidagi noto'g'ri tushunchalarni tuzatishga qodir;
- shaxsning o'zini o'zi tarbiyalashiga yordam beradi.

Maktabda bolalarga bolalarni tarbiyalash bo'yicha bilim va g'oyalarni o'rgatish uchun bir qator imkoniyatlar mavjud, bu uning kasbiy ustuvorligidir. Qoidaga ko'ra, maktabning imkoniyatlari yetarlicha standart shakllarga qisqartiriladi, ammo ko'p yillik tajriba amalga oshirilgan faoliyatning hayotiylikini tasdiqlaydi. Biroq, maktabni inertsiya va an'anaviylik uchun qoralash mumkin, ammo shunga qaramay, ko'plab o'qituvchilar doimiy ravishda an'anaviydan ko'ra samaraliroq bo'lgan yangi ish shakllarini joriy qilmoqdalar.

O'quvchilarning axloqiga maktab ta'sirining tasdiqlangan shakllari arsenalini haqida quyidagilarni aytish mumkin. Uning ta'sir qilishning eng keng tarqalgan usullari:

suhbatlar;

nizolar;

mavzuli kechalar;

turli kasb vakillari, faxriylar va boshqalar bilan uchrashuvlar;

konferensiyalar;
guruh to'lovlari va boshqalar.

O'qituvchilar dunyoqarash bilimlari va aniq misollarga tayangan holda tushuntirishga chaqiriladi; o'quvchi tomonidan ularning rivojlanishiga mos keladigan darajada tushunilishi va o'zlashtirilishi mumkin. Ayniqsa, samarali bo'lishi mumkin bo'lgan choralar axloqiy tuyg'ularni uyg'otadi va buning natijasida bolalarga yaqin va tushunarli bo'ladi.

Maxsus e'tibor maktab o'quvchilarida axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish:

- mehnatga ehtiyoj
- aloqaga bo'lgan ehtiyoj
- o'rganish zarurati

-kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirish zarurati va boshqalar. Bunga ko'plab ta'lim maktab tadbirlari qaratilgan bo'lib, ular darsdan tashqari, maktabdan tashqari barcha turdagi tadbirlarni ham o'z ichiga oladi. Ikkinchisining ahamiyati voqealarning real hayotga maksimal darajada yaqinligidadir, bu esa o'qituvchilarning ishini bolalar uchun deyarli ko'rinmas holga keltiradi va hayajonli yurishlar va sayohatlar sifatida qabul qilinadi. Bunday hodisalar jarayonida qadriyatlarni singdirish va axloqiy fazilatlarni rivojlantirish eng tabiiy tarzda sodir bo'ladi. O'qituvchilarning ushbu turdagi ishining katta samaradorligi shundan. Axloqiy tarbiya o'qituvchilardan quyidagilarga ega bo'lishni talab qiladi:

-bolaning harakat yo'nalishini bajarishi kerak bo'lgan sharoitlarni yaratish;

-bolalarga ma'lum bir tarzda ta'sir qilish, ularda yangi axloqiy odatlarni shakllantirish;

-bolalarning axloqiy ehtiyojlarini rivojlantirishdagi qarama-qarshiliklarning mohiyatini tushunish va ularni samarali tarbiyaviy tarzda hal qilishga yordam berish. Bola xarakterini ma'naviy-axloqiy tarbiyalash yosh shaxsning shaxsiyatini shakllantirishga qaratilgan. Maktabda ma'naviy-axloqiy tarbiya hisob-kitob ishlaridan kam emas. Bu o'qituvchining maktabdan bolaning ruhiy dunyosiga tashqi va ichki ta'siriga qaratilgan jarayonni nazarda tutadi. Bunday tarbiya bolalarning ichki dunyosi tizimini shakllantirishni shakllantiradi. Jamiyatning yosh a'zosining xarakterini shakllantirishga bunday ta'sir murakkab bo'lib, u shaxsning his-tuyg'ulariga, shaxsiy fikriga va xohishiga ta'sir qiladi. Kelajak avlodni tarbiyalash tizimi ta'lim tizimiga, shuningdek, ta'lim muassasasidagi o'qituvchilarning shaxsiy pozitsiyasiga kiritilgan ma'lum bir qadriyatlar tizimiga asoslanadi.

Xulosa

Xulosa qilib shuni aytmochimanki, inson shaxsining asosiy ustunlari ya'ni insonning inson ekanligini bildiradigan asosiy xususiyatlar axloq va ma'naviyatdir. Ma'naviyat insonning tanlangan maqsadlarni tushunish istagi deb ham ataladi. Inson odob-axloqi - bu jamiyatdagi xatti-harakatlarning umumiy tamoyillaridir. Bu ikkala birikma ham shaxs shaxsiyatining asosini tashkil etadi, bunda ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning mustaqil bilim olishi, tarbiyalanishi va rivojlanishi hisoblanadi. Bola xarakterini ma'naviy-axloqiy tarbiyalash yosh shaxsning shaxsiyatini shakllantirishga qaratilgan. Maktabda ma'naviy-axloqiy tarbiya hisob-kitob ishlaridan kam emas. Bu o'qituvchining maktabdan bolaning ruhiy dunyosiga tashqi va ichki ta'siriga qaratilgan jarayonni nazarda tutadi. Bunday tarbiya bolalarning ichki dunyosi tizimini shakllantirishni shakllantiradi. Jamiyatning yosh a'zosining xarakterini shakllantirishga bunday ta'sir murakkab bo'lib, u shaxsning his-tuyg'ulariga, shaxsiy fikriga va xohishiga ta'sir qiladi. Kelajak avlodni tarbiyalash tizimi ta'lim tizimiga, shuningdek, ta'lim muassasasidagi o'qituvchilarning shaxsiy pozitsiyasiga kiritilgan ma'lum bir qadriyatlar tizimiga asoslanadi. Shu topda maktab o'quvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, sinf rahbarining roli qanday degan savol tug'iladi insonda. O'qituvchining sinf rahbari sifatidagi mavqeini ko'rib chiqqach, uning maktab devoridagi ma'naviy-axloqiy yo'nalish doirasidagi kasbiy faoliyati bolalarni tarbiyalashga shaxsiy yondashuvi, shuningdek, turli xil milliy g'oyalar bilan tavsiflanishi mumkin. . Bu tizim fanlarni o'qitish va umumiy jismoniy va axloqiy rivojlanish jarayonida o'quvchilar va ularning o'qituvchilarining birligi bilan birlashadi. O'qituvchi o'quvchilarning o'zlari va ularning ustozlari o'rtasidagi insoniy munosabatlarni osongina ta'minlay oladigan shaxsiy xususiyatlarga ega bo'lishi kerak. Ta'lim sifati ko'p jihatdan sinf rahbariga, uning ish tajribasiga, talabalar bilan muloqot qilish muddatiga bog'liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sayidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – T.: OPI, 2003.
2. Sulstonova G.A. Pedagogik mahorat. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2005.
4. Muslimov N.A. Bo'lajak kasb ta'limi pedagoglarini kasbiy shakllantirish / Monografiya. – T.: Fan, 2004.
5. Muslimov N.A., va boshqalar. Kasb ta'limi pedagoglarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi/ Monografiya. – T.: "Fan va texnologiya" nashriyoti, 2013.
6. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To'rayev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari – Toshkent, 2015.